

Recenzja

Pary dwujęzyczne w Polsce

Autor:

Agnieszka Stępkowska

Wydawca:

Wydawnictwo Naukowe UAM, 2019

ISBN:

978-83-232-3350-3

Liczba stron:

368

Dwujęzyczność jest zjawiskiem powszechnie obecnym w społeczeństwach na całym świecie, co wynika z podstawowej potrzeby tworzenia relacji międzyludzkich, a więc z potrzeby komunikowania się między osobami i pomiędzy społecznościami (Edwards, 1994). Dane statystyczne cytowane np. przez Stavenhagena (1990) wskazują, że na świecie niewiele jest państw jednojęzycznych. Polska do niedawna uchodziła za kraj jednolity językowo, co było wynikiem dramatycznych wydarzeń jej historii naznaczonej ponad stuletnim okresem rozbiorów, w trakcie którego „[p]rzy braku własnego terytorium i suwerennych instytucji państwowych język był (...) [jednym z] najważniejszych wyznaczników tożsamości narodowej” (Pawłowski, 2006, s. 7). Te doświadczenia przyczyniły się do rozwinięcia polityki „dowartościowania języka urzędowego, która uprzywilejowuje jeden język” (Pisarek, 2008, s. 83), co w dłuższej perspektywie skutkowało stworzeniem kraju dość monolitycznego językowo.

Upadek komunizmu, wstąpienie Polski do struktur NATO, UE i innych organizacji międzynarodowych oraz narastająca fala migracji zainicjowały proces językowej restrukturyzacji polskiego społeczeństwa. Badanie przeprowadzone przez TNS Polska w 2015 roku wskazało, że ponad jedna trzecia Polaków powyżej

15 roku życia (38%) zna jeden język obcy, 15% – dwa, a trzech na stu (3%) badanych – trzy języki. Nie oznacza to bynajmniej, że problem wielojęzyczności w skali makrospołecznej jest szeroko eksplorowany przez badaczy. Co więcej, temat dwujęzyczności w parach, a więc w ujęciu psycho-socjolingwistycznym był do niedawna zupełnie niezbadany w kontekście Polski. Dlatego też książka Agnieszki Stępkowskiej *Pary dwujęzyczne w Polsce* jawi się jako przedsięwzięcie nie tylko nowatorskie, ale i pionierskie.

Monografia wydana nakładem Wydawnictwa Naukowego UAM w 2019 roku, a recenzowana przez wybitną psycholingwistkę Katarzynę Karpińską-Szaj i socjolożkę Renatę Suchocką, jest kolejną pozycją autorstwa Agnieszki Stępkowskiej, anglistki i socjolingwistki, w której badaczka skupia się na zjawisku wielojęzyczności. We wcześniejszej monografii *Multilingualism and English: The Canton of Zurich as a linguistic paradigm*, opublikowanej w 2013 roku, autorka koncentrowała się na złożoności kontekstu językowego Szwajcarii. Tym razem spektrum dociekań naukowych zostaje zawężone do kontekstu kulturowego Polski (rodzimego dla autorki), w którym zamieszkują pary dwujęzyczne – docelowa grupa badawcza. W recenzowanej pozycji zmianie ulega również sens terminu *wielojęzyczność*, który jest pojmowany zarówno jako zjawisko psycholingwistyczne dotyczące jednostki posługującej się różnymi językami oraz jako zjawisko socjolingwistyczne odnoszące się do sytuacji językowej ludności pewnego obszaru, na którym języki koegzystują, co stanowiło oś rozważań we wcześniejszej publikacji autorki.

Recenzowana książka liczy 368 stron, które obejmują: listy tabel i objaśnienia (13 str.), tekst właściwy (302 str.), bibliografię (31 str.), załączniki (6 str.), glosariusz terminów i pojęć (8 str.), indeks pojęć (2 str.) oraz streszczenie w jęz. angielskim (2 str.). Tekst właściwy podzielony został na trzy części, z których pierwsza stanowi zrąb teoretyczny, druga prezentuje metodologię badania, a trzecia (najobszerniejsza – 240 stron) zawiera opis badania. Każda z części jest z kolei podzielona na rozdziały, co dodatkowo ułatwia nawigację w tekście.

We wstępie autorka najpierw nakreśla kontekst badania, a następnie jasno wyznacza jego nadrzędny cel, jakim jest uzyskanie wglądu w doświadczenia, wiedzę i proces konstruowania tożsamości oraz wybory językowe par dwujęzycznych w ich prywatnym kontakcie językowym. Jako cele szczegółowe autorka wymienia stworzenie charakterystycznego profilu tych par, „diagnozy ich potrzeb, a także napięć związanych z wewnętrzną polityką językową w rodzinie i odpowiedzialnością przyjmowaną w tym zakresie” (s. 16).

Część pierwsza, zatytułowana *Prywatny kontekst językowy – zarys teoretyczny*, ujmuje problematykę monografii w ramy teoretyczne, odwołując się do nurtów językoznawstwa ogólnego, socjolingwistyki, socjologii i językoznawstwa antropologicznego. Rozdział pierwszy zawiera przegląd literatury i badań naukowych nad parami dwujęzycznymi. Autorka najpierw definiuje termin *para*,

prezentując szeroki wachlarz możliwych interpretacji, a następnie omawia problem dwujęzyczności dorosłych. Skupiając się na zagadnieniu wieku w nauce języka obcego, przywołuje hipotezę okresu krytycznego, a następnie wylicza szereg badań (np. Johnson-Newport, 1989; Krashen, Long, Scarcella, 1982), które miałyby ją podważać bądź podtrzymywać. Podrozdział 1.4, *Pary mieszane w językoznawstwie*, zawiera krótki rys historyczny badań językoznawczych nad parami mieszanymi, z którego jasno wynika, że jest to temat marginalizowany w badaniach językoznawczych i zupełnie nieobecny w kontekście polskim. Rozdział drugi prezentuje szereg definicji wielojęzyczności zaproponowanych w ostatnich trzech dekadach, począwszy od Edwardsa (1994) po Aroninę i Singletona (2008) i szerzej omawia podejście holistyczne zakotwiczone w teorii Grosjeana (1982, 1985). Ostatni rozdział pierwszej części monografii nawiązuje do najnowszych trendów w badaniach nad wielojęzycznością i prezentuje to zagadnienie z perspektywy socjolingwistycznej, której podstawowym aspektem jest tożsamość jednostki w społeczeństwie i wpływ języka na jej kształtowanie. Reasumując, w części teoretycznej monografii Stępkowska szeroko przedstawia problem wielojęzyczności w jego różnych aspektach, podkreślając jednak, że dla jej badania prymarnym jest „założenie o kluczowej roli języka we wszystkich procesach o charakterze socjalizującym oraz w nabywaniu wszelkich praktyk społeczno-kulturowych” (str. 69).

Część druga zawiera szczegółowe omówienie metodologii badania, którego procedura opiera się na lingwistycznej analizie jakościowej wywiadów pogłębionych, które Stępkowska przeprowadziła z 24 parami dwujęzycznymi zamieszkującymi w Polsce. W tej części przedstawione są także szczegółowe cele badania, wspomniane wyżej, w odniesieniu do celu nadrzędnego, jakim jest analiza procesów socjalizacji badanych par w polskich realiach. W kolejnych rozdziałach autorka przedstawia założenia dotyczące doboru próby badawczej oraz szczegółowo opisuje kontekst badania, a następnie dokładnie charakteryzuje każdą z par, podając informacje etnograficzne dotyczące ich statusu społecznego, wykształcenia, języków używanych w rodzinie, kompetencji językowych członków rodziny oraz ich stosunku do użycia każdego z języków w polskich realiach. Struktura drugiej części monografii jest bardzo przejrzysta, a jednocześnie dostarcza wiele szczegółów koniecznych do zapoznania się z badaniem zaprezentowanym w kolejnej części.

Część trzecia obejmuje opis wyników badania jakościowego metodą wywiadów pogłębionych z parami dwujęzycznymi. W rozdziale siódmym, opierając się na klasycznych teoriach socjolingwistycznych, Stępkowska analizuje repertuar językowy par, czynniki wpływające na wybór języka dominującego w parze, jak również subiektywne postawy wobec nauki języków. Bardziej interesujące i nowatorskie są, w mojej ocenie, rozdziały ósmy i dziewiąty. Pierwszy z nich zasadza się na dwu zagadnieniach teoretycznych, tj. zasadzie komplementarności

(Grosjean, 2008, 2010) i afordancji (Gibson, 1977, 1979), za pomocą których Stępkowska dokonuje dalszej charakterystyki osób dwujęzycznych, wpływu otoczenia na kompetencje językowe partnerów oraz zachowań językowych w sytuacjach nacechowanych emocjonalnie. Wykorzystanie obu teorii daje możliwość głębszej i szerszej interpretacji zachowań językowych par w sytuacjach prywatnych, rzadko poddawanych badaniom socjo- i psycholingwistycznym. Rozdział dziewiąty natomiast dotyczy niezwykle ważnego zagadnienia tożsamości osobowej i społecznej, która może ulegać rekonstrukcji bądź rekreacji, zależnie od kontekstu makro i mikro sytuacyjnego. W tym rozdziale, autorka poświęca też sporo miejsca zagadnieniom stereotypów kulturowych oraz uprzedzeniom i dyskryminacji „innego” w Polsce, i ilustruje je fragmentami zaczerpniętymi z wywiadów, które dowodzą, że jest to problem obecny i jak najbardziej aktualny w polskim społeczeństwie. Całe badanie zostało przeprowadzone i opisane z dużą dbałością o szczegóły oraz relatywnie prostym językiem, dzięki czemu monografia może znaleźć odbiorców nie tylko wśród naukowców czy studentów językoznawstwa, ale także wśród osób, które „prywatnie” są zainteresowane tym tematem.

Podsumowując, należy podkreślić nowatorski charakter monografii w polskiej literaturze socjolingwistycznej. Wcześniejsze postrzeganie Polski jako kraju monolingwistycznego, z niewielkim odsetkiem ludności mówiącej na co dzień w języku innym niż język polski, nie zachęcało do badań nad wielojęzycznością. Wprawdzie problem był rozpatrywany „jako sprawa tzw. kontaktów językowych, jednak badaczy bardziej interesował sam kształt systemów językowych niż sposoby korzystania z tych systemów” (Grabias, 2019, s. 68). Agnieszka Stępkowska nie tylko zauważyła narastające zjawisko językowe i kulturowe, ale potrafiła także sprawnie przeprowadzić badanie metodą wywiadu pogłębionego, docierając do odpowiedniej populacji, którą przekonała do uczestnictwa w badaniu i podzielenia się prywatnymi doświadczeniami życia w dwujęzycznym związku. Obecnie, w sytuacji rosnącej globalnej migracji i mieszania się ludzi, kultur i języków, monografię należy postrzegać jako inspirację do kolejnych badań i dyskusji na temat kształtowania postaw tolerancji i otwartości na „innego” w kontekście polskim. Z tej perspektywy, główny cel pracy, jakim jest wgląd w procesy komunikacji językowej w parach dwujęzycznych oraz w ich doświadczenia i wybory tożsamościowe, społeczne i edukacyjne wydaje się niezwykle aktualny.

Monografia dobitnie wskazuje, że język, będąc tworem społecznym, jest jednocześnie bytem tworzącym i warunkującym tożsamość par dwujęzycznych. Z tej dychotomicznej roli języka wynikają konsekwencje psychologiczne i społeczne dla jego użytkowników. Monografia w sposób syntetyczny charakteryzuje wielojęzyczność zarówno jako *plurilingwizm*, czyli zjawisko psycholingwistyczne, oraz jako *multilingwizm* (Steciąg, 2014), a więc zjawisko socjolingwistyczne. Taki

sposób ujęcia tematu jest bez wątpienia nowością w polskiej literaturze lingwistycznej i może on stać się inspiracją do dalszych badań nad wielojęzycznością w Polsce.

Recenzent
Kamila Ciepiera
Uniwersytet Łódzki
kamila.ciepiera@uni.lodz.pl

Bibliografia

- Aronin, L., Singleton, D. (2008). Multilingualism as a new linguistic dispensation. *International Journal of Multilingualism*, 5, 1-16.
- Edwards, J. (1994). *Multilingualism*. London: Penguin Books.
- Gibson, J. (1977). The theory of affordances. W: R. Shaw, J. Branson (red.), *Perceiving, acting, and knowing: Toward ecological psychology* (s. 67-82). Hillsdale NJ: Lawrence Erlbaum.
- Gibson, J. (1979). *The ecological approach to visual perception*. Boston: Houghton Mifflin.
- Grabias, S. (2019). *Język w zachowaniach społecznych: Podstawy socjolingwistyki i logopedii*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Grosjean, F. (1982). *Life with two languages: An introduction to bilingualism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Grosjean, F. (1985). The bilingual as a competent but specific speaker-hearer. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 6, 467-477.
- Grosjean, F. (2008). *Studying bilinguals*. Oxford: Oxford University Press.
- Grosjean, F. (2010). *Bilingual: Life and reality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Johnson, J., Newport, E. (1989). Critical periods effects in second language learning: The influence of maturational state on the acquisition of English as a second language. *Cognitive Psychology*, 21, 60-99.
- Krashen, S., Long, M., Scarcella, R. (1982). Age, rate and eventual attainment in second language acquisition. *TESOL Quarterly*, 13, 573-582.
- Pawłowski, A. (2006). Problemy polskiej polityki językowej w Unii Europejskiej. *Socjolingwistyka*, 20, 7-17.
- Pisarek, W. (2008). Polityka językowa w wybranych krajach europejskich. W: J. Warchala, D. Krzyżyk (red.), *Polska polityka językowa w Unii Europejskiej* (s. 79-105). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Stavenhagen, R. (1990). *The ethnic question: Conflicts, development and human rights*. Tokyo: United Nations University Press.

- Steciąg, M. (2014). Glottodydaktyka w ujęciu ekolingwistycznym. *Acta Universitatis Lodzianensis*, 21, 51-62. ISSN 0860-6587.
- Stępkowska, A. (2013). *Multilingualism and English: The canton of Zurich as a linguistic paradigm*. Frankfurt n/Menem: Peter Lang.
- TNS Polska - Taylor Nelson Sofres Polska. (2015). *Znajomość języków obcych*. http://www.tnsglobal.pl/wp-content/blogs.dir/9/files/2015/06/K.041_Znajomosc_jezykow_obcych_O05a-15.pdf [dostęp 03.11.2019].